

Добрянська Н.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ІЗ ПРИВОДУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті розглянуто поняття та ознаки адміністративної відповідальності юридичних осіб, розглянуто питання розвитку адміністративної відповідальності, досліджено суб'єктів адміністративної відповідальності, підстави адміністративної відповідальності. Розглянуто особливості адміністративної відповідальності, розкрито зміст поняття адміністративної відповідальності відповідно до законодавства. Висвітлено історію розвитку адміністративної відповідальності юридичних осіб. На основі аналізу нормативної бази у статті робиться висновок, що суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути лише фізичні (громадяни; посадові та службові) особи, а суб'єктами відповідальності у вигляді адміністративно-господарських, фінансових, штрафних санкцій є юридичні особи та фізичні особи – громадяни із самозайнятою діяльністю.

Проблема визначення суб'єкта адміністративної відповідальності в теорії права та на прикладному рівні настільки актуальна, що провідні фахівці в галузі адміністративного права й адміністративної відповідальності інколи корегують свою позицію у цій проблематиці, що є природним. У твердженнях, що суб'єктом адміністративної відповідальності є юридична особа, принаймні є декілька методологічних помилок.

Відсутність єдиного підходу вчених щодо визначення суб'єкта адміністративної відповідальності дає поштовх молодим науковцям для дискусії і інколи – до необґрунтованих висновків про наявність адміністративної відповідальності юридичних осіб, побудованих на базі лише звичайного перерахування назв законів і нормативних актів, у яких, нібито, законодавцем передбачена адміністративна відповідальність юридичних осіб, хоча в жодному з них законодавець не вживає термін «адміністративна відповідальність юридичних осіб», або «адміністративна відповідальність», або «застосовується адміністративне стягнення».

Із приводу адміністративної відповідальності юридичних осіб є рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001 (Справа про відповідальність юридичних осіб), у мотивувальній частині якого зазначається, що твердження суб'єкта права щодо конституційного звернення про пряме встановлення Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» адміністративної відповідальності юридичних осіб є непереконливим, а в резолютивній частині Суд постановляє, що за чинним законодавством суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, юридична відповідальність, юридична особа, адміністративно-господарські, фінансові, економічні, штрафні санкції правопорушення.

Постановка проблеми. У юридичній літературі протягом тривалого часу є дискусійним питання із приводу інституту адміністративної відповідальності та суб'єктів відповідальності. Упродовж певного часу існувала думка, що суб'єктами адміністративної відповідальності є фізичні та посадові особи. Зміни в економіці та суспільно-політична ситуація в Україні після набуття нею незалежності, що зумовлені розвитком підприємництва на основі різних форм власності, перехід до ринкової економіки та інші чинники спричинили прийняття Верховною Радою України ряду законів, якими було встановлено адміністративну відповідальність

юридичних осіб [1, с. 6]. Стягнення у вигляді штрафу – атрибут адміністративної відповідальності [1, с. 7], вина юридичної особи – це психічне ставлення осіб, які перебувають у безпосередніх організаційно-правових відносинах із нею, причетних до протиправних діянь, виражених в актах юридичної особи, що завдали шкоди суспільним відносинам порядку управління, до цих діянь та їхніх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності [1, с. 8]. Питання, пов'язані із притягненням юридичних осіб до адміністративної відповідальності, залишаються актуальними, оскільки належним чином не врегульовані чинним законодавством.

На сучасному етапі розвитку української державності дослідження інституту адміністративної відповідальності, з'ясування його суті, місця та ролі як у системі адміністративного права, так і серед інших галузей права набуває особливого значення, оскільки це пов'язано з необхідністю вдосконалення українського законодавства, в тому числі систематизацією адміністративного законодавства, як зазначає І.М. Пахомов [2, с. 320]. Сьогодні вона регулюється великою кількістю нормативних актів, що спричиняє певні труднощі у правозастосовчій діяльності органів адміністративної юрисдикції.

Очевидно, що серед існуючих видів систематизації законодавства для потреб адміністративної відповідальності найбільшою мірою підходить саме кодифікація.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню юридичної природи адміністративної відповідальності присвячена значна кількість наукових праць як в українській правовій науці, так і в науці зарубіжних країн. Зокрема, дані питання досліджували такі провідні вчені, як: В.Б. Авер'янов, А.П. Алехин, І.П. Голосніченко, Ю.П. Битяк, С.Т. Гончарук, Е.Ф. Демський, Є.В. Додін, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоець, А.А. Кармолицький, Ю.М. Козлов, А.Т. Комзюк, Л.В. Коваль, А.Н. Крамник, Н.Р. Нижник, О.І. Остапенко, Л.Л. Попов, С.Г. Стеценко, Н.Г. Саліщева, В.Д. Сорокин, А.П. Шергин та інші.

Мета статті полягає в розкритті змістовності адміністративної відповідальності юридичних осіб та формуванні пропозицій щодо вдосконалення її правової регламентації.

Виклад основного матеріалу. Адміністративна відповідальність є одним із закріплених Конституцією України видів юридичної відповідальності.

Під час характеристики адміністративної відповідальності особливого значення набуває з'ясування особливостей, що відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності, її зв'язок з іншими видами юридичної відповідальності та розмежування між ними, а також приводи та підстави притягнення осіб до адміністративної відповідальності.

Юридична відповідальність є багатозначною за змістом і може набувати вираження в законодавчій практиці через кримінальну, адміністративну, цивільну, матеріальну, дисциплінарну, конституційну, а також фінансову та господарську відповідальність [3, с. 24–29]. Проте вивчення структури та змісту показує, що не всі закони

дають чітке розмежування різних видів юридичної відповідальності. Традиційно юридичну відповідальність розглядають як відповідальність громадян або посадових осіб і організацій перед державою. Адміністративна відповідальність становить собою особливий вид юридичної відповідальності.

Адміністративній відповідальності властива низка специфічних рис, які відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності. Основні риси адміністративної відповідальності полягають у тому, що її підставою є вчинення особою адміністративного правопорушення (проступку), ознаки якого вперше на законодавчому рівні були сформульовані в Основах законодавства СРСР і союзних республік про адміністративні правопорушення (23 жовтня 1980 р.), закріплені у ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (7 грудня 1984 р.) і введені в дію 01 червня 1985 року. Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

І хоча зазначена стаття, як підкреслює В.К. Колпаков, має назву «Поняття адміністративного правопорушення», вона не дає теоретично обґрунтованої концепції, а лише вказує на ознаки, за якими подія, що трапилася в матеріальному світі, може бути розцінена як адміністративний проступок [4, с. 187].

В юридичній літературі [6, с. 228; 5, с. 175; 4, с. 240–257; 7, с. 261] серед вчених існує майже одна думка про наявність або необхідність наявності двох підстав (умов) настання адміністративної відповідальності. До них відносяться: а) фактичні – подія вчинення правопорушення (проступку); б) юридичні – система об'єктивних і суб'єктивних ознак складу правопорушення, тобто юридичний склад правопорушення.

Подія вчинення правопорушення як онтологічний компонент адміністративного делікту [4, с. 188] характеризується системою ознак, що встановлені законодавцем під час визначення поняття адміністративного правопорушення та фіксації як одного з видів юридичних фактів про наявність відповідного вчинку.

Зміст ст. 9 КУпАП дозволяє виділити декілька ознак адміністративного правопорушення (проступку), сукупність яких може бути визнана як подія вчинення правопорушення.

По-перше, це виключно *вчинки* (діяння), які характеризуються тим, що лише усвідомлювані особою акти поведінки, виражені як у діях, так і в бездіяльності, можуть уважатися адміністративним правопорушенням. Наприклад, дрібне викрадення чужого майна (ст. 51 КУпАП), самовільне заняття земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП) або ухилення від виконання законних вимог прокурора (ст. 185-8 КУпАП), допущення проживання без паспорта (ст. 199 КУпАП) тощо.

Думки, бажання та інші прояви психічної діяльності (навіть якщо вони мають протиправну спрямованість) юридичного значення для притягнення особи до адміністративної відповідальності не мають і не можуть уважатися ознаками адміністративного правопорушення.

Отож тільки діяння (дія чи бездіяльністю) можуть розглядатися як одна з ознак адміністративного проступку. Дана точка зору, на нашу думку, є коректною і відповідає розумінню поняття поведінки, яка впливає з низки певних дій. Очевидним стає те, що свідоме діяння може здійснювати лише конкретна фізична особа (громадянин, посадова або/чи службова особа), але ніяк не «аморфні», перенесені у сферу адміністрування цивільно-правові поняття юридичної особи.

Здійснення дій, що мають суспільну значимість, у юридичній літературі визнаються як вчинки. Саме розглядаючи вчинок як соціально-правову категорію, професор В.К. Колпаков приходив до висновку, що в адміністративно-деліктній сфері щодо поняття діянь слід вживати термін «вчинок». Із цього приводу доречно зазначити, що в адміністративно-деліктному і кримінальному законодавстві України за необхідності застосовується саме термін «вчинення» (статті 2, 4, 6, 10 та інші КК України, статті 2, 8, 10, 11 та інші КУпАП [4, с. 190]).

По-друге, однією з ознак адміністративного правопорушення є *протиправність* діяння. В юридичній літературі [5, с. 274; 8, с. 152] поняття й ознаки адміністративного правопорушення досліджені достатньо повно і об'ємно, але, поважаючи авторитет учених, слід зазначити, що в окремих літературних джерелах досліджується (визначається) не протиправність діяння, а протиправність адміністративного правопорушення [6, с. 228; 7, с. 280], тоді як саме діяння (вчинок) створює одну з ознак адміністративного правопорушення. Такий пильний підхід до дослідження ознак адміністративного правопорушення викликаний необхідністю чіткого розмежування підстав

адміністративної відповідальності та застосування інших заходів державного впливу на суспільні відносини.

Протиправність діяння виражається в забороні адміністративно-правових норм певних діянь і випливає з того, що особа здійснює заборонену законом дію (ст. 44 КУпАП) або не здійснює тих дій, які необхідно здійснювати (ст. 44-1 КУпАП).

Встановлення протиправності діяння відокремлює адміністративні проступки від інших неправомірних вчинків, на які законодавством не встановлено певних заборон. Наприклад, поява у громадських місцях у стані сп'яніння законодавцем не заборонено, хоча й є неправомірним вчинком, а керування транспортними засобами у стані сп'яніння (ст. 130 КУпАП) – заборонено. Заборонена й поява у громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль (ст. 178 КУпАП). Наведені приклади свідчать про те, що протиправним діяння може бути визнане лише у випадках, передбачених законами, і аналогія права чи закону не припустимі.

По-третє, до ознак адміністративного правопорушення відноситься *винність особи*, яка передбачає наявність у особи відповідного власного психічного ставлення до свого діяння і його наслідків. Законодавець вказує на форми вини, які мають юридичне значення під час кваліфікації проступку та призначення міри стягнення. Це умисне вчинення правопорушення, коли особа усвідомлює протиправність своїх дій, передбачає і бажає настання шкідливих наслідків та активно діє для їхнього настання – прямий умисел, або коли особа усвідомлює протиправність і небезпеку свого діяння, передбачає настання шкідливих наслідків, але байдуже ставиться до їхнього настання – непрямий умисел (ст. 10 КУпАП). Правопорушення може бути вчинено також із необережності у формі самовпевненості, коли особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків свого діяння і легковажно розраховує на їхнє уникнення, або у формі недбалості, коли особа не передбачає настання шкідливих наслідків, але зобов'язана і могла їх передбачати (ст. 11 КУпАП).

Винність особи як ознака адміністративного правопорушення визнається як усвідомлені діяння правопорушника, за які настає або/чи може настати відповідальність, окреслює коло суб'єктів цієї галузі відповідальності. Ними можуть бути, на наше глибоке переконання, лише фізичні (громадяни, посадові або службові) особи. Спроби деяких авторів [9, с. 548–554; 10, с. 11] за допомогою

штучно створеного визначення вини юридичної особи як психічного ставлення фізичних осіб, що входять до складу юридичної особи, та зв'язку між їхніми діями і протиправними діями власне юридичної особи обґрунтувати адміністративну відповідальність юридичної особи, м'яко кажучи, не є непереконливим.

По-четверте, однією з ознак адміністративного правопорушення є *адміністративна караність*, яка згідно з п. 22 ст. 92 Конституції України визначається виключно законами. Адміністративна караність означає, що за вчинення особою винного, протиправного діяння законом передбачена відповідна міра покарання у вигляді адміністративного стягнення. Ця ознака дає можливість відмежувати адміністративні правопорушення від інших неправомірних вчинків, заборонених нормами права, здійснення яких не тягне за собою застосування адміністративних стягнень. Наприклад, грубе поводження продавця із споживачем, лікаря із хворим, порушення правил перевезення багажу, ручної кладі в міському, авто- чи електротранспорті, порушення пасажиром правил безпеки перевезення пасажирів у міському електротранспорті, метро тощо не тягне за собою (накладення) застосування адміністративних стягнень. Проте вчинення таких дій, як пошкодження внутрішнього обладнання транспортних засобів, неоплачене провезення багажу, безквитковий проїзд (статті 110, 115, 134, 135 КУпАП), тягнуть за собою застосування заходів адміністративного стягнення.

По-п'яте, важливою ознакою адміністративного правопорушення є аксіологічні ознаки наслідків протиправного винного вчинку особи та соціальне значення правопорушення в суспільстві, за якими відбувається розмежування злочинів від адміністративних проступків. Це тим більш важливо на сучасному етапі, коли п. 7 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України до законодавчих актів України, які встановлюють кримінальну відповідальність, віднесено Кримінальний кодекс України та Закон України «Про кримінальні проступки». Проект цього закону від 03.03.2012 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 5199-VI тимчасово знято з розгляду, але питання розмежування злочинів, кримінальних проступків та адміністративних проступків набуде нових досліджень.

Сьогодні в теорії адміністративного права продовжується дискусія із приводу того, що характеризує адміністративне правопорушення – суспільна небезпека чи шкідливість.

Дискусія із приводу характеристики правопорушення щодо суспільної небезпеки, суспільної шкідливості, антигромадської спрямованості тощо продовжується, мабуть, не тому, що дослідники намагаються віднайти щось нове, а тому, що соціальні, економічні, життєві та правові обставини вимагають цього дослідження. Сьогодні законодавча практика напрацювала низку норм, якими встановлюється юридична відповідальність у вигляді фінансових, економічних, господарських, адміністративних, оперативних, штрафних санкцій за вчинення правопорушень. Проте ані *види правопорушень*, ані *види юридичної відповідальності* не залишаються визначеними. На черзі – введення у правову систему інститутів кримінальних проступків, не виключено виділення в окремі інститути господарських, фінансових, банківських податкових проступків тощо. Залишається невизначеною і ступінь їхньої шкідливості. Усе це потребує подальшого дослідження з метою визначення певного виду правопорушень та відповідальності за їхнє вчинення, створення певної матеріальної основи для розмежування різних видів правопорушень і адекватного застосування за їхнє вчинення заходів державного примусу.

Питання правового регулювання адміністративної відповідальності та її суб'єктного складу дедалі набувають актуальності. Правове регулювання адміністративної відповідальності дійшло логічної завершеності і досконалості, яке започатковувалося на рівні не тільки законодавчих, але й підзаконних нормативних актів. Сьогодні п. 22 ст. 92 Конституції України встановлено, що за діяння, які є адміністративними правопорушеннями, відповідальність визначається виключно законами України. Стосовно визнання суб'єктів адміністративної відповідальності питання залишається в науковій літературі дискусійним.

Із метою законодавчого закріплення суб'єкта відповідальності доцільним було б доповнити КУпАП статтю 9-1 такого змісту: «Стаття 9-1. Суб'єкт адміністративного правопорушення.

1. Суб'єктом адміністративного правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила правопорушення, передбачене цим Кодексом і за яке наступає адміністративна відповідальність.

2. Спеціальним суб'єктом визнається фізична особа, яка характеризується ознаками, пов'язаними з особливостями трудової діяльності чи/або службового становища, сферою заняття, трудовою діяльністю, станом громадянства, професійною діяльністю та іншими ознаками,

що відображають специфіку їхнього правового статусу».

Висновки. Адміністративна відповідальність становить собою особливий вид юридичної відповідальності, настання якої має місце за наявності двох підстав (умов): а) фактичні підстави – подія вчинення правопорушення (проступку), ознаки якої закріплені у ст. 9 КУпАП і б) юридичні підстави – система об'єктивних і суб'єктивних ознак складу правопорушення, визначених в Особливій частині КУпАП та інших законах, що встановлюють адміністративну відповідальність. Подія вчинення правопорушення та його юридичний склад лише в їхньому взаємозв'язку є підставою (умовою) застосування адміністративної відповідальності. Отже, суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути лише фізичні (гро-

мадяни, посадові і службові) особи, а суб'єктами відповідальності у вигляді застосування адміністративно-господарських, фінансових, штрафних санкцій, штрафів можуть бути як юридичні (підприємства, установи, заклади), так і фізичні особи (підприємці, особи із самозайнятою діяльністю). Не можна переводити адміністративно-господарські, фінансові, штрафні санкції, штрафи у площину адміністративних стягнень зі всіма їхніми юридичними наслідками. Стан правового регулювання інституту адміністративної відповідальності не повністю відповідає потребам сьогодення, не складає цілісної системи, що веде до зниження його ефективності, і підлягає вдосконаленню шляхом проведення систематизації адміністративного законодавства, враховуючи сучасні тенденції.

Список літератури:

1. Стефанюк В., Голосніченко І., Михеєнко М. Інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб. *Право України*. 1999. № 9. С. 6–9.
2. Основы государства и права Украины / Под ред. И.Н. Пахомова. Харків : ООО «Одисей», 2001. 320 с.
3. Демський Е. Співвідношення адміністративної і господарської відповідальності. *Юридична Україна*. 2005. № 9. С. 24–29.
4. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
5. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Горащук, О.В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2005 (2008). 544 с.
6. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2008. 624 с.
7. Коломєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
8. Берлач А.І. Адміністративне право України. Київ : ун-т «Україна», 2005. 472 с.
9. Лук'янець Д.М. Юридичні особи як суб'єкти адміністративної відповідальності. *Виконавча влада і адміністративне право* / За загальною редакцією В.Б. Авер'янова. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 668 с.
10. Луговий І.О. Адміністративна відповідальність за порушення, що посягають на здійснення кадрового виявлення та встановлений порядок його забезпечення : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ : КНУВС МВС України, 2007. 20 с.

Dobryanska N.V. DISCUSSION QUESTIONS REGARDING THE ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF LEGAL ENTITIES

The article deals with the concepts and features of administrative responsibility of legal entities, examines the issues of development of administrative responsibility, investigates subjects of administrative responsibility, grounds for administrative responsibility. The features of administrative responsibility are considered, the meaning of the concept of administrative responsibility in accordance with the legislation is revealed. The history of development of administrative responsibility of legal entities is covered. Based on the analysis of the regulatory framework, the article concludes that only natural persons (citizens; officials and officers) may be subject to administrative responsibility, while legal and natural persons are legal entities and natural persons—citizens are self-employed.

The problem of defining a subject of administrative responsibility in the theory of law and at the applied level is so urgent that leading experts in the field of administrative law and administrative responsibility sometimes correct their position in this issue, which is usually natural. There are at least a few methodological errors in all claims of administrative liability.

The lack of a unified approach of scientists to determine the subject of administrative responsibility gives impetus to young scientists for discussion and sometimes to unreasonable conclusions about the existence of administrative responsibility of legal entities, built on the basis of only a simple listing of the names of laws and regulations in which, allegedly, the administration is responsible legal entities, although in neither of them

the legislator uses the term “administrative responsibility of legal entities” or “administrative liability “or” administrative penalty”.

Concerning the administrative liability of legal entities is the decision of the Constitutional Court of Ukraine of May 30, 2001. No. 7-рп / 2001 (Case on the Liability of Legal Entities), in the explanatory part of which it is stated that the assertion of the subject of the right to a constitutional request for direct establishment of the administrative responsibility of legal entities by a decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the System of Currency Regulation and Currency Control” is unconvincing, and in the operative part the Court holds that under current law, only natural persons are subject to administrative liability.

Key words: *administrative law, legal person, legal person, administrative state, financial, economic, penal sanction.*